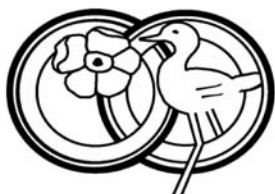

OBSERVATIE

CONTACTORGAAN

LANDSCHAPSVERENIGING "DE KRINGLOOP"

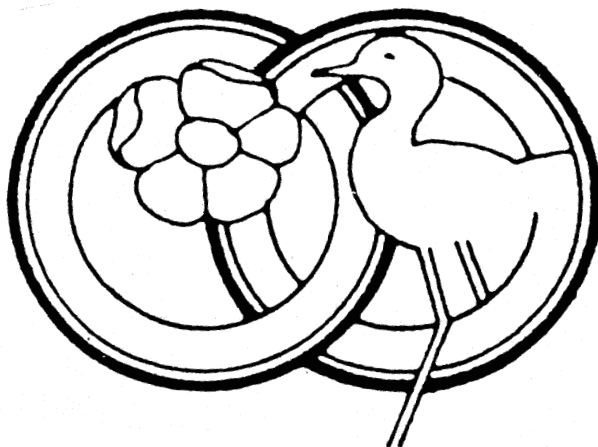

JAARGANG 36
2009 NR 4

OBSERVATIE

tweemaandelijks contactorgaan van

Jaargang 36 (2009) nr. 4

In dit nummer:

- Excursie naar de Grote Peel
door John Hannen 2

- Orchideeën een bijzondere plantengroep
door Jan Hermans 5

- Gerendal
door Leo Koster 13

- Eltztal en Dorrebachtal
door Tom Storcken 20

EXCURSIE NAAR DE GROTE PEEL

door John Hannen

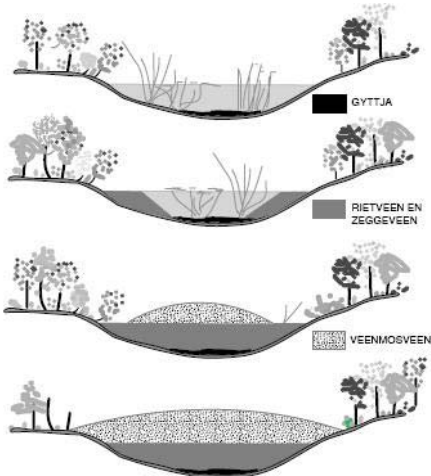
Zondag, 20 september, bezoeken we "De Groote Peel" te Ospel. We verzamelen ons op de parkeerplaats bij Het Bezoekerscentrum van Staatsbosbeheer * om 9.30 uur en zullen omstreeks 12.00 uur hier weer terug zijn.

* Bezoekerscentrum Mijl op Zeven, Moostdijk 15 te Ospel.

ook een Nationaal Park is, ligt op de grens van Limburg en Noord-Brabant, in de driehoek Meijel - Asten - Nederweert. Dit 1500 hectare grote gebied valt voor Nederlandse begrippen al op daar dit niet wordt doorsneden door autowegen, hoogspanningsleidingen of andere storende elementen.

Inleiding

De Groote Peel, welke vanaf 1993

De vorming van laagveen en hoogveen verloopt meestal volgens de hier afgebeelde stadia, die heel langzaam in elkaar over gaan. Soms wordt riet- en zeggeveen overwoekerd door een moerasbos en in die situatie wordt ook bosveen gevormd.

Bij het ontstaan van het veen in de Peel is echter nauwelijks bosveen gevormd. Het hele proces speelde zich hier af in ongeveer 12.000 jaar.

Hoogveen en turf

Voor de ijstijden lagen hier dicht aan de oppervlakte ondoordringbare leemlagen waardoor het regenwater moeilijk kon wegzakken. Dit stroomde naar lager gelegen delen waardoor beekjes en beekdalen ontstonden. Tijdens de ijstijden was het koud en droog en omdat er geen begroeiing was had de wind vrij spel. Hierdoor kunnen zich zandstormen ontwikkelen die ervoor zorgden dat de beekjes en beekdalen dicht waaiden. De hierdoor ontstane plassen, stonden als gevolg van het droge klimaat aanvankelijk droog. Omstreeks 10.000 jaar geleden komt er een eind aan de ijstijden.

Het klimaat werd warmer en vochtiger en de plassen kwamen vol water te staan: het ontstaan van de eerste peellvannen. Na deze ijstijden werd het warmer en vochtiger. In combinatie met voedselrijk water en bodem konden in het water planten gaan groeien, zoals riet, zegge en lisdodde. Bij het afsterven van deze planten vormde zich de eerste veenlagen op de bodem: laagveen. Als laagveen het wateroppervlakte bereikt (verlanding van de plas) verschijnt al gauw een soort broekbos. In eerste instantie opgebouwd uit wilgen en elzen en later ook uit berken. Ook dit broekbos was veenvormend. De veenlaag werd dikker en dikker en begon boven het water uit te stijgen: een eerste aanzet tot de ontwikkeling van hoogveen. Planten en bomen krijgen het steeds moeilijker om door al dat veen heen aan voedsel uit het water te komen. Bovendien is de voedselvoorraad door de jaren heen al aardig opgebruikt. Op dat moment kan veenmos gaan groeien. Dit plantje leeft van regenwater en kan uit zichzelf zoveel vocht kan vasthouden dat het in staat is boven de grondwaterspiegel uit te groeien. Dit mos (sphagnum)

sterft aan de onderkant af maar groeit bovenaan steeds door. De kletsnatte bovenkant sluit de afgestorven delen af van de lucht zodat er veen gevormd werd, laag op laag op laag. Het veenmos heeft duizenden jaren nodig om een dik pakket hoogveen te vormen.

Geschiedenis

De Grootte Peel is een van de weinig stukken die nog resteren van onafzienbare hoogveengebieden welke ooit de grens tussen Brabant en Limburg vormden. Opvallend is de weidsheid welke herinneringen oproept aan het landschap aan vroeger. In die tijden was dit een plek om te mijden, nu kun je er naar hartelust wandelen. Overal zijn sporen van het verleden te vinden, toen noeste werkers in het zweet huns aanschijns de turf, 'het goud van de Peel', uitgroeven.

Deze Peelwerkers die het uiterlijk van het huidige landschap hebben geboetseerd, werden door Antoon Coolen beschreven als: "een mengeling van grootse, trage, romantische, vegetatieve verwording, van eenzaamheid, verlatenheid, barheid, barsheid, grauwhed en kommervol hard werken". Deze turfstekers

hebben er voor gezorgd dat gedurende een zeer korte periode al het veen dat zich in tienduizenden jaren heeft gevormd grotendeels is verdwenen.

Zodoende is er nog maar weinig over van deze uitgestrekte veengebieden. De Grote Peel is hier het grootste overgebleven stuk van een vroeger zeer groot hoogveengebied in de Peel. Andere overgebleven stukken zijn de Mariapeel en de Deurnese Peel. Vandaar dat deze peel "groot" wordt genoemd. De naam Peel zelf is waarschijnlijk afgeleid van de Romeinse naam *Locus paludosus*, hetgeen 'moeras-veengebied' betekend.

Flora en Fauna

Hoogveen-gebieden zijn van nature voedsel-arm waardoor ze voor ons zeer interessant worden doordat de weinig voorkomende soorten planten zeer bijzonder zijn. Denk hierbij aan het Moeras-kartelblad, Kleine- en Ronde zonedauw, Veenpluis, Water-aardbei e.d. Maar denk ook aan de heidevelden die de openheid van het landschap kan versterken. Men probeert het oprukken en overwoekeren door Pijpen-strootje te voorkomen door de inzet van schapen, paarden en runderen

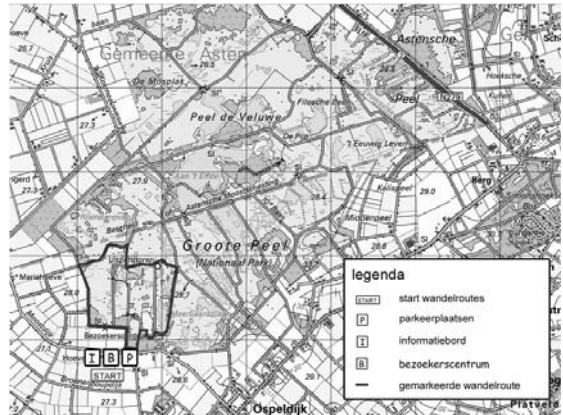

Turfstekers

die ervoor zorgen dat de plant-aardige voedingsstoffen afnemen. Ook probeert men het oprukken en vestigen van te veel berken, een pioniersoort, te voorkomen. Dit door met een cyclus van vier jaren het reservaat berkenvrij te maken door middel van acties, soms helpt het ook om tijdelijk een gedeelte Peel onder water te zetten waardoor de berken verstikken, dit geeft dan een somber graflandschap met dode berken. Het Peellandschap is ook internationaal erkend "Wetland", waar zo'n 100 soorten vogels, als Blauwborsten, Kleine karekieten en Roodborsttapuiten, broeden en in het voor- en najaar een rust- en fourageer-gelegenheid biedt aan talrijke interessante trekvogelsoorten. Ook voor tal van vlinder-libellen-soorten is de Grote Peel van groot belang, denk aan de Veenmol en het Spiegeldikkopje.

Hier zullen we tijdens deze excursie dan zeer zeker op inzoomen. Een insectengids en een goede loop worden dan ook aanbevolen. Bovendien is het raadzaam om bij natter weer stevige schoenen dan wel laarzen mee te brengen. De excursie zal worden geleid door Jan Hermans en John Hannen.

ORCHIDEEEN, EEN BIJZONDERE PLANTENGROEP

door Jan Hermans

Naar aanleiding van de succesvolle excursie naar het Gerendal op 28 mei jl. met een bezoek aan de orchideeëntuin, lijkt het mij nuttig om over de ecologie en levenswijze van deze bijzondere planten nog eens uit te wijden.

Bij veel mensen roept het woord orchidee associaties op met uitbundige maar ook mysterieuze schoonheid. Men denkt daarbij vooral aan tropische soorten die hoog op de boomstammen en in de kruinen als epifyten groeien. Het is bij velen niet goed bekend

dat veel soorten orchideeën helemaal niet perse gebonden zijn aan de tropische gebieden, maar ook talrijk voorkomen in de koele klimaatsgebieden met bergen, toendra's en donkere bossen. Uit Nederland zijn een dertig soorten orchideeën bekend. Ze zijn niet altijd zo groot als hun tropische verwanten; soms zijn ze heel klein en moeilijk te vinden, maar bijzonder zijn ze allemaal!

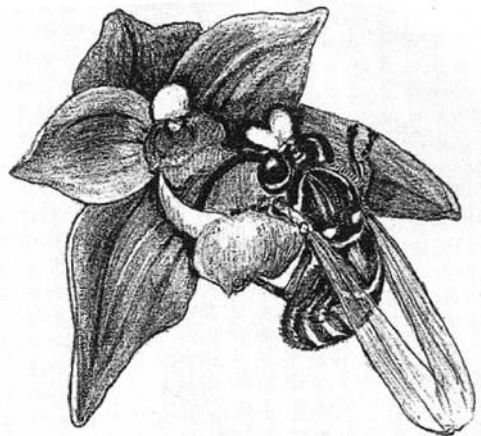
Orchideeën zijn de grootste plantenfamilie op onze aarde. Schattingen van het aantal

soorten lopen uiteen van 16.000 tot meer dan 20.000 en elke jaar worden er in de tropen nog nieuwe soorten ontdekt. Heel bijzonder is dat de orchideeën als plantengroep geologisch gesproken, nog niet zo lang geleden op onze aarde zijn ontstaan/verschenen. De oudste bedektzadige planten, waartoe de orchideeën behoren, ontstonden reeds 120 tot 140 miljoen jaar geleden. Orchideeën zijn er echter slechts sinds ongeveer twee miljoen jaar en daarmee hangt wellicht samen dat de groep nog volop in ontwikkeling is. Er ontstaan nog steeds nieuwe soorten. Het is daardoor bij sommige geslachten dikwijls erg moeilijk om te zeggen tot welke soort een bepaalde orchidee behoort. Er zijn vaak veel overgangen. Dat kun je goed zien wanneer je een vochtig grasland bezoekt, waarin honderden Gevlekte orchissen of Rietorchissen groeien. Er zijn nauwelijks individuen te vinden die precies qua tekening, kleur of bloemvorm op elkaar gelijken.

Onze wilde orchideeën geven nog meer bijzonderheden te zien wanneer men zich de moeite neemt om hun doen en laten te

observeren of zich in hun levenscyclus probeert te verdiepen. Het begint al bij het zaad. Zaden van orchideeën zijn kleiner en lichter dan dat van enige andere plantengroep. Vergelijk bijvoorbeeld eens een tarwekorrel met het zaadje van een Wespenorchis. Beide zijn het delen van eenzaadlobbige planten. Van het ene zaad bakken we brood, terwijl het orchideeënzaad bij een 100-voudige vergroting nog maar zo'n centimeter groot is, dus in werkelijkheid nog geen tiende millimeter! Dat is microscopisch klein en met het blote oog vrijwel niet te zien. Orchideeënzaad bevat geen reservevoedsel terwijl uit dat zaadje in principe toch een plantje moet komen. Hoe heeft de natuur dat probleem opgelost? Door een

Aanvliegende wesp met stuifmeelklompjes op de kop

opmerkelijk verbond tot stand te brengen met een bodemschimmel, die een grote rol speelt in het leven van de plant. Daarover verderop meer. Orchideeën zijn wispelturige planten. Ze laten het heel dikwijls ineens afweten om te verschijnen. Sommige soorten groeien en bloeien jarenlang uitbundig, om dan plotseling voor lange tijd weg te blijven. In veel gevallen zijn de oorzaken voor het plotseling verdwijnen verklaarbaar. Er kan bijvoorbeeld sprake zijn van grote droogte in voor de plant kritieke perioden.

Met veel andere planten hebben orchideeën gemeen, dat ze heel gevoelig zijn voor veranderingen in hun milieu. Rond de eeuwwisseling waren er in Nederland nog veel blauwgraslanden met veel Harlekijn- en Muggenorchissen. Maar dit soort schrale graslanden werden met kunstmest "verbeterd" tot vruchtbare weilanden, waar onze koeien in plaats van geurige kruiden thans alleen puur gras te eten krijgen, met veekoeken toe. Ontwatering en toepassing van chemische bestrijdingsmiddelen hebben tenslotte ervoor gezorgd dat de beide genoemde soorten ver-

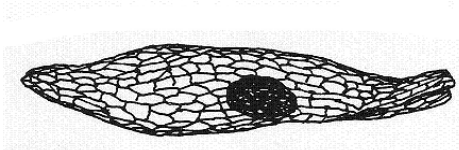
dwenen en nu alleen nog maar in natuureservaten te vinden zijn. Ook het substraat waarop orchideeën groeien is zeer uiteenlopend. Ze zijn aan te treffen op dorre stenige kalkrotsen, in karstspelen, in bossen, maar ook in schrale weilanden en moerassen, in duinen en op uiteenlopende bodemtypen. Wanneer men orchideeën vindt, pluk ze niet en steek ze zeker niet uit voor uw tuin. Alle soorten in Nederland zijn overigens wettelijk beschermd! Maak een foto van de orchidee, maar let bij het fotograferen erop dat U niet de gehele groeiplaats vertrapt en haal ook niet alle omringende planten weg. Alleen op een dergelijke wijze tonen wij dat wij onze verantwoordelijkheid jegens onze bedreigde natuur bewust zijn.

We vinden het normaal dat we zaden van tuin- of wilde planten in een tuin kunnen zaaien. Na verloop van tijd controleren we of er al kiemplantjes zichtbaar zijn. Ditzelfde lukt bij orchideeën NOOIT! Met uitgezaaid orchideeëenzaad kan men zomaar even kiemplantjes verkrijgen. Zoals reeds eerder opgemerkt, heeft orchideeëenzaad geen reserve-

voedsel. Het zaad bestaat uit een kiem (embryo) omhuld door een netvormige zaadhuid. Veel soorten orchideeën leven samen met bodemschimmels. Naar alle waarschijnlijkheid ontkiemt orchideeënzaad pas als een schimmeldraad van een geschikte soort binnengedrongen is in het embryo van het orchideeënzaadje. Het geïnfecteerde embryo groeit uit tot een kiemplantje, een zogenaamd protocorm, met slechts één groeipunt, waaruit de plant zich zal ontwikkelen. De ontkieming vindt plaats hetzij in de bovenste millimeters van het kiembed, de microwereld van mossen, algen of wieren, hetzij in het bovenste wortelvielt van hogere planten of in de humuslaag van loof- en naaldbossen. Het geheimzinnige verbond tussen hogere plant (orchidee) en schimmel verhindert dat dit kan gebeuren in onze tuin.

Het in symbiose leven met

Zaadje van *Epipactis palustris*. het eigenlijke zaadje is omhuld door een vliesje met een netvormige structuur

bodemschimmels is voor orchideeën van levensbelang. Hun wortels bezitten namelijk niet het vermogen om zelf alle voedsel uit de grond te halen. Dat gaat grotendeels met behulp van die schimmel. Bij sommige soorten, zoals de Koraalwortel en de Vogelnestorchis, is de gehele wortel door de schimmel geïnfecteerd. Veel soorten orchideeën zijn dus voor hun voedselopname geheel of gedeeltelijk aangewezen op hun wortelschimmel (mycorrhiza), waardoor ze ook wel mycotroof worden genoemd. Orchideeën met een zeer geringe hoeveelheid bladgroen zijn volledig mycotroof, soorten met bladgroen zijn dat ten dele. De schimmelinfectie vindt niet plaats in de knolvormige worteldelen, die daartoe afweerstoffen bezitten. De inhoud van de schimmeldraden, die op bepaalde plaatsen in de wortelcellen binnendringen, wordt door speciale cellen van de orchideeënwortel afgebroken en gebruikt voor de opbouw van de plant. In feite parasiteert de orchidee dus op de schimmel. Wanneer dit niet zo zou zijn, dan zou de schimmel de orchidee aantasten en ten slotte te gronde richten. Tijdens de rustperiode zijn de

wortels afgestorven en is de plant schimmelvrij. Steeds zal tijdens de vorming van nieuwe wortels de schimmelinfectie weer tot stand moeten komen. Dat orchideeën zo gevoelig zijn voor veranderingen in het milieu of verontreinigingen met vreemde stoffen komt in feite door de grote gevoeligheid van de schimmel, die het direct laat afweten als de voor hem noodzakelijke leefomstandigheden verdwijnen.

In het algemeen verkiezen onze aardorchideeën een koele of zelfs een vrij koude standplaats. Ze hebben alle een rustperiode. Afhankelijk van het klimaat kennen een aantal soorten een winterrust, weer andere een zomerrust. Zomerrust komt voornamelijk voor bij mediterrane orchideeënsoorten.

Veel orchideeënsoorten zijn in het Latijn aangeduid als Orchis. Dat is het Griekse woord voor teelbal. Het is niet zo verwonderlijk dat oude volken een gelijkenis zagen tussen dat lichaamsdeel en de onderaardse delen van sommige orchideeën. In oude botanische, medicinale en farmaceutische literatuur en in mythen en sagen werd aan de rol van de orchidee een grote werking toegeschreven

als middel tot kunstmatige verhoging van de geslachtsdrift.

Wanneer we de bloemen van orchideeën nader bekijken en zien hoe het bestuivingsproces zich kan afspelen, ontdekken we allerlei belangwekkende zaken: sommige orchideeënbloemen zijn gewoon "fopbloemen"; andere soorten hebben bloemen die voor bedrieglijke verleider spelen; een aantal soorten orchideeën bevrucht zich eenvoudigweg zelf. De manieren waarop orchideeën zich verzekeren van zaden is een boeiend verhaal.

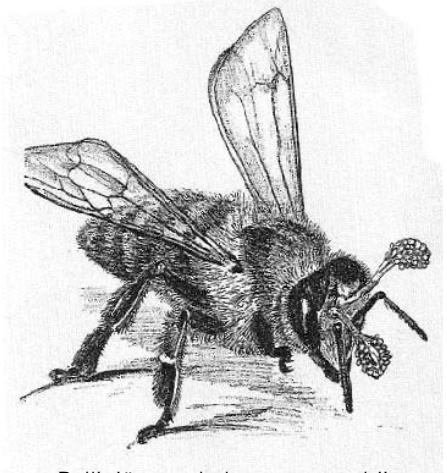
In de plantenwereld wordt het voortbestaan van een soort grotendeels verzekerd doordat stuifmeel van de ene bloem op de stempel van de andere bloem terecht komt. Dit heet kruisbestuiving. Stuifmeeloverdracht kan op verschillende manieren tot stand komen: door de wind, door insecten en bij sommige tropische orchideeën door vogels of vleermuizen.

Hiervoor is in de orchidee een opmerkelijk orgaan ingebouwd, het zuiltje genoemd. Dat zuiltje, dat vooral goed te zien is bij Ophrys-soorten, is de draagster van twee of meer stuifmeelpakketten, de zogenoemde

polliniën. De polliniën bestaan weer uit klontjes aaneengekit stuifmeel en zijn bij diverse orchideeën voorzien van een staartje met een kleefschijfje aan het eind. Bij aanraking door een insect hecht dit kleefschijfje zich aan de kop of het achterlijf en het aan het schijfje vastzittende stuifmeelpakket wordt in zijn geheel megedragen naar een volgende bloem. Tijdens dit transport zakken de polliniën iets voorover. Ze komen daardoor precies terecht op de kleverige stempel van een volgende bloem. Het insect, meestal een bij, vlieg of vlinder, dient dus als lastdrager, maar wordt daar door de orchideeën slecht voor beloond. Veel orchideeën hebben geen of weinig nectar. Orchideeën van het geslacht *Dactylorhiza* hebben eigenlijk "fopbloemen". Hun bloemen lokken door de kleur en door de markante tekening op de lip insecten aan. Eenmaal op de bloem geland, wijst het honingmerk hen naar een wijde holte, de sporingang, alsof daar een geweldige beloning ligt te wachten. Het insect wordt uitgenodigd om de kop diep in de holte te steken. Hierbij raakt de kop het zogenoemde "beursje". Dat is een vliezig zakje dat aan de

onderkant kan scharnieren. Het omhult de kleefschijfjes van de polliniën en houdt deze gereed voor gebruik. Komt er een insect van boven tegenaan, dan duwt het het beursje naar beneden als een dekseltje, waardoor de kleefschijfjes bloot komen. Nog even doorduwen en de kleefschijfjes hechten zich aan de kop van het insect vast. De vrucht is geladen. Het insect vindt geen of heel weinig nectar, maar probeert het instinctief bij een volgende orchideeënbloem en levert op deze wijze uitstekend het vrachtje polliniën af. Overigens worden niet alle orchideeënbloemen bestoven; vaak vinden we planten waar slechts enkele gezwollen vruchtbeginsels wijzen op een effectief insectenbezoek.

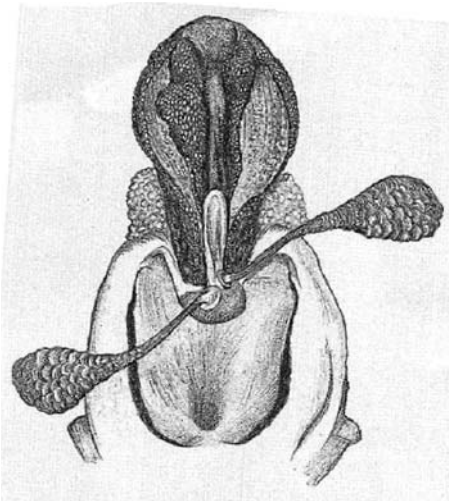

Polliniën op de kop van een bij

Hoe interessant en bewonderenswaardig het samenspel van bloem en insect is, leert ons het Hondskruid, een orchidee die we ook in de orchideeëntuin van het Gerendal hebben gezien. De bloemen van deze soort hebben niet ieder een stuifmeelklompje met een bijzonder hechtschijfje, maar beide polliniën hebben een gemeenschappelijk boogvormig hechtschijfje. De stempel van Hondskruid (*Anacamptis*) is verdeeld in drie lobben: twee zijdelingse grote stempellobben en een kleine lob daartussen. Op de lip staan, juist voor de spooropening, twee plaatjes en wel zodanig, dat de afstand tussen beide het grootst is aan de voorkant; naar achteren lopen ze naar elkaar toe waardoor er daar, waar de spooropening zich bevindt, slechts weinig ruimte tussen de plaatjes is. De spoor zelf is erg lang en bijna draaddun. Niet geschikt voor een bij, maar wel voor een vlinder met een dunne, lange roltong. Wanneer een vlinder op de lip gaat zitten, geleiden de twee plaatjes de roltong naar de spooropening. Bij het insteken van de tong in de spoor wordt het ook hier aanwezige beursje naar beneden geduwd en komt het

boogvormige hechtschijfje bloot. Dit hecht zich aan de roltong. Het boogvormige hechtschijfje zou nooit passen op de kop van een bij, maar past wel op een roltong. Zodra het op de roltong zit gaat het zich verder inkrollen waardoor wordt bereikt dat het op de roltong wordt vastgeklemd als een klein veertje. Tegelijk veroorzaakt de omkrullende beweging dat beide op het hechtschijfje staande polliniën, die eerst evenwijdig stonden, uiteenwijken. Ze moeten zo komen te staan, dat bij een volgende landing van de vlinder op een bloem van Hondskruid, het stuifmeel juist op de beide zijdelingse grote lobben van de stempel terecht komt. Orchideeën beschikken zo over een groot aantal trucjes om insecten aan te trekken. Bloemen van veel Ophrys-soorten vertonen een uiterlijk dat een zekere gelijkenis vertoont met spinnen of insecten, vandaar ook hun toepasselijke namen als Spinnen-, Bijen-, Hommel- of Vliegendorchis. Natuurlijk bedient niet elke orchideeënsoort zich van dergelijke praktijken. Gewoonlijk zijn bezoekende bijen of wespen alleen maar geïnteresseerd in de

Zuiltje van *Dactylorhiza maculata* ssp. *caramulensis*. De polliniën zijn uit hun hokjes getrokken en kleven met hun hechtschijfjes nog op het rostellum. Het beursje is reeds verdwenen. Onder de helmknop bevindt zich in een uitholling de grote, kleverige stempel

nectar. Ze fungeren daarbij terloops als stuifmeeltransporteurs. Verschillende leden van de geslachten van Pelsbijen (*Anthophora*), de zandbijen (*Andrena*), groefbijen (*Halictus*), houtbijen (*Xylocopa*), dolkwespen (*Campocolia*), echte wespen (*Vespa*), sommige graafwespen (*Gorytes* en *Crabro*) en de Honingbij (*Apis*) verrichten hun diensten als bestuivers. Ook diverse vliegen en muggen blijken als bestuivers op te treden.

De rol van vlinders is al ter sprake gebracht bij Hondskruid. Op Hondskruid vliegt de Grastwortelvlinder (*Hadena monoglypha*), een nachtvlinder. Sommige insecten, met name kevers, komen vooral om het stuifmeel te eten. Een aantal stuifmeeleters, zoals *Oxythyria dulcis* of een gouden tor, zijn slordig en kunnen door hun slordigheid bij het morsen van stuifmeel wel eens stuifmeel overbrengen.

Weer andere orchideeën bevruchten zichzelf. Het bestuivingsmechanisme is zo ingericht dat kruisbestuiving nauwelijks kan plaatsvinden. Daardoor komt bastaardering bij die soorten weinig voor. Wanneer de stempel wordt bestoven door het stuifmeel van dezelfde bloem wordt dat zelfbestuiving of autogame bestuiving genoemd.

Bij Wespenorchissen wordt zelfbestuiving vergemakkelijkt doordat het rostellum, het orgaantje dat kleefstof vormt, op het zuiltje ontbreekt, waardoor de pollenmassa gemakkelijk op de stempel kan glijden. Bij sommige Wespen/orchissen gaan de bloemen zelfs niet meer open. Ze bloeien in het verborgene, dit heet cleistogamie.

Orchideeën zijn niet alleen in vele opzichten wonderlijke planten, ze zijn ook uiterst selectief in het kiezen van hun groeiplaats. Nooit zal men orchideeën aantreffen op mesthopen, composthopen of op sterk ruderaal plaatsen. Vooral de gronden waar veel stikstof aanwezig is worden gemeden. Ze schuwen de nitraatrijke of stikstofhoudende gronden evenals alle chemische middelen en ze zijn gevoelig voor iedere vorm van verontreiniging. Orchideeën beminnen de na-

tuurlijke, oorspronkelijke gronden, onbesmet door chemische of andere vreemde stoffen. Het zijn over het algemeen echte "cultuurvlieders".

Hopelijk zult U na het lezen van deze inleiding orchideeën met nog meer respect en bewondering benaderen. Terreinen met orchideeën zijn dus altijd bijzondere biotopen; gedraagt U zich er als gast en met respect voor deze wonderlijke plantenfamilie. ◆

GERENDAL

door Leo Koster

Op zaterdag 23 mei 2009 rijd ik in gezelschap van twee leuk babbelende dames via de autoweg en door Voerendaal, Ransdaal, Schoonbron, Schin op Geul en Strucht naar de aldaar gelegen parkeerplaats aan de Gerendalsweg. In de wegberm van de autoweg staat de dodelijk giftige gevlekte scheerling in bloei. Alleen voor leden verzorgt de landschapsvereniging "de Kringloop" hier een dagwandeling. In Observatie nummer

3 van 2009 schenkt onze voorzitter, de heer Jan Hermans, aandacht aan het te bezoeken gebied. Hij eindigt zijn artikeltje met de mededeling "wij proberen te zorgen voor aangenaam weer.....". Ja, waar moeten de leden dan voor zorgen; voor een grote opkomst, alert zijn, goed luisteren naar wat de meester te vertellen heeft, genieten van de omgeving en relaxed meewandelen? Rond 10.00 uur staat de parkeer-

plaats vol. Een kleine 40 volwassenen waaronder één meisje, Sophie geheten en 6 jaar oud. Omdat John Hannen andere verplichtingen heeft, is Jan Hermans onze gids. Het is inderdaad prachtig weer. Links tegen de hellingen van het droogdal zien we graften; het zijn steilranden die de helling in minder steile terrassen verdeelt. De voornaamste functie is het vasthouden van de cultuurgrond op de diverse terrassen. Tussen het pad en het weiland of akker zijn nieuwe struiken aangeplant waaronder rode kornoelje, sleedoorn en de kardinaalsmuts. De laatst genoemde is geheel ingepakt door middel van een taai spinsel waarin witkleurige rupsen met zwarte punten de struik kaalvreten, als de rupsen verpopt en uit gevlogen zijn krijgt de struik weer nieuw blad. De kardinaalsmutsstippelmot is een

nachtvlinder, op de wit-kleurige vleugels zitten donkere puntjes. We luisteren naar de luidruchtige doch gevarieerde zang van de spotvogel, het is een goede imitator, hier schijnt ook de orpheusspotvogel voor te komen, maar bij deze soort ontbreken de scherpe tonen. Een fazanthaan kraait. Langs de randen van een holle weg groeit o.a. bosrank, bosgierstgras, Robertskruid, dolle kervel en de gevlekte aronskelk. We genieten van de zang van de tuinfluiter en de boompieper. Sophie legt een aar van bosgierstgras in haar handpalm en maakt daar als een echte beroepsfotograaf een foto van. We hebben een prachtig zicht op de opvallende kalksteenwanden van het Schaelsbergerbos. We wandelen langs een akkeronkruidenveldje met onder meer grote ereprijs, echte kamille, beemdgras, kroontjeskruid en duivekervel. Op een ridderzuring zit het zuring-

goudhaantje en op het blad is een pakketje eitjes afgezet.

Deelnemers aan een puzzeltocht stellen Jan enkele vragen over onder meer de korenwolf. We naderen het St. Jansbos, een op de rug liggende kniptor staat weer heel snel op zijn korte pootjes. Een distelvlinder, een echte trekvlinder, vliegt snel voorbij of zijn leven ervan afhangt. Een veldleeuwerik laat boven het heuvelland zijn prachtige zang horen. Als we het St. Jansbos betreden ontdekken we het Christoffelkruid, ook wel zwarte gifbes genoemd. Verder hier veel klimop, salomonszegel, kruipend zenegroen, muursla, witte klaverzuring, boszegge, zowel mannetjes- als wijfjes-varen, prachtige boskrieken en mooie eiken. Varens hebben nooit bloemen en de sporen ervan hebben nooit reserve voedsel dit in tegenstelling tot zaden.

We lopen met respect langs een ontwortelde monumentale boskriek, doordat de forse kruin op de bodem rust ligt de stam vrij van de grond. Kamperfoelie

“kruipt” over de grond maar wringt zich ook omhoog via allerlei boompjes en struiken. Op diverse plekken de veel belopen en slingerende paadjes van de das. In de buurt van look-zonder-look vliegthet oranjetipje. Via een holle weg wandelen we verder. We noteren beemdlangbloem, akkerviooltje, schaduwgras, parelgras en het muskuskruid. Op het scherm van zevenblad zit een zandbijtje, iets verder houdt zich een schorpioenvlieg op. Tegen een helling zien we diverse open plekken ontstaan door hakhoutbeheer. Op een grasvlakte springt een bruine kikker, maar zijn vrijheid is hij even kwijt. Op de kikker zit aan de rechterzijde een plakkaat eitjes geplakt. De eitjes zijn wit, langwerpig en schuingeplaatst. Jan denkt dat de paddengoudvlieg hiervoor verantwoordelijk is.

© Toine Janssen

De uitgekomen maden zullen via de kop naar de neusopening kruipen en vreten de hersenpan leeg. Ik denk dat we hier te maken hebben met een unieke vondst en gelukkig is dat vastgelegd. In het Natuur-historisch Maandblad nummer 5 van 2008, uitgegeven door het Natuur-historisch Genootschap in Limburg, staat een artikeltje over een infectie van een boomkikker door de paddengoudvlieg. Een icarusblauwtje verdwijnt even in een plat plastic doosje, je kunt dan fraai de tekening van de vleugels bekijken. We lopen hetzelfde pad terug, we zien nog de slipbladige ooievaarsbek, hegg- en bonte wikke. Voordat we bij de parkeerplaats zijn krijgt iedereen een kleurige zoekkaart "Wat is dat voor een orchidee?" Menigeen vindt het jammer om deze fraaie kaart te vouwen. Ik wil het volgende nog even kwijt. Wat zijn we toch bevoorrecht dat we die Jan Hermans in ons midden hebben en dan niet alleen omdat hij voorzitter is van een geweldige, levendige vereniging, maar ook door zijn enorme kennis over plant en dier, zijn kunst van het uitleggen, zijn enthousiasme, zijn blijheid, het uit de mouw schudden van

wetenschappelijke namen zowel oude als nieuwe en het boeiend vertellen.

We genieten weer van de spotvogel en het geluid van hongerige spreeuwen. In de berm ligt een dode wijngaard-slak, heeft waarschijnlijk het m.i. onnodige maaierwerk niet overleefd. In het huisje van deze slak zit wel leven maar het zijn maden die zich tegoed doen aan de inhoud. Rond 12.15 uur zijn we op de parkeerplaats en hier pauzeren we tot 14.00 uur. Ik wandel even door naar Oud Valkenburg. In de historische kasteelhoeve van Het Genhoes (Het Huis) worden 6 unieke woningen gebouwd. Bij de gracht rondom dit juweeltje vliegt de grote gele kwikstaart. Op het kerkhof, behorend tot de St. Johannes de Doperkerk, hangt achter (plexi)glas een kruis met houten corpus en wordt het jaartal 1387 vermeld. Deze kerk

stamt deels nog uit de 11^e eeuw. Via een fraaie oprij-laan met geknotte lindebomen uit ± 1830, een soort berceau, wandel ik langs de IVN-tuin en de Sjoens Meule richting kasteel Schaloen. De molen werd tussen 1661 en 1665 gebouwd uit mergelblokken. Deze zogenaamde banmolen werd gebouwd in opdracht van de Spaanse bezetter. Bij ontduiking van de verplichting om hier het graan te laten malen (maatregel uit 1730) stond een boete van 25 goudgulden en het graan en het voertuig werden inbeslaggenomen. De eerste vermelding van kasteel Schaloen is uit 1381, in de 16^e eeuw werd ze door de Spanjaarden verwoest en in 1656 (muurankers) werd ze weer herbouwd. Diverse delen van de grachtmuur zijn gerestaureerd, op die plekken ontbreekt de gele helmbloem terwijl iets verder deze bloem prachtig in bloei staat. Ik bekijk met veel plezier nog een kronkelige honingboom (*Sophora japonica pendula*) en de *Thuja occidentalis* (Westerse levensboom). Ik verlaat dit prachtige plekje en wandel richting de St. Jansboskapel ook wel Genhoeskapel genoemd omdat dit mergelstenen

gebouwtje in het midden van de 19e eeuw werd gebouwd door de bewoners van het kasteel Genhoes. Bij een links gelegen poel pikken 11 huiszwaluwen en één boerenzwaluwen kloddertjes modder op. Een fantastisch gezicht en door het zonlicht zijn de tere lijfjes nog mooier. In de kapel, achter een gesloten traliewerk, staat Maria met tegen haar borst aangedrukt kindje Jezus. Via een graspad dat loopt achter de bestaande woningen van Oud Valkenburg, vervolg ik mijn weg. Ik hoor kneutjes en de zwarte roodstaart. Ruim op tijd ben ik weer op de parkeerplaats. Een koninginpage vliegt over de parkeerplaats. Ook op tijd arriveren de gidsen van SBB. Nu wordt de groep wel gesplitst, ik ga mee met de heer Thijs Jussen. De eerste woorden van hem in het platduits of Vaalser-plat doet al menigeen de wenkbrauwen fronsen. "Geren" uit Gerendal heeft de betekenis van "schuin toelopen", "een gerende rok valt uit van nauw naar breed", aldus Thijs. Enkele mooie knotwilgen markeren een poel, Een retentiereservoir ligt er pal achter en staat in verbinding met deze poel. Dit reservoir is aangelegd om grote hoeveel-

heden afstromend water tijdelijk te "stallen". Volgens Thijs hoort dit reservoir hier niet thuis. Op het pad ligt een dode mol. Uiteraard wordt dit ondergronds levend zoogdier aan een nadere inspectie onderworpen. Opvallend aan dit diertje is de zwartfluwelen vacht, slurfachtige snuit, zijn koddige staartje en de tot grote graafhanden omgevormde vleeskleurige voorpoten met elk vijf vingers voorzien van puntige nagels. De haren krijgen ook even de aandacht, ze zijn namelijk niet in een bepaalde richting geplaatst maar kunnen kantelen zodat de mol gemakkelijk voor- en achterwaarts door de gangen kan rennen. We wandelen over een soort grind, het is gebroken silex (vuursteen). Thijs vertelt in het kort iets over het houtbeheer. Bij middenbosbeheer blijven een aantal bomen (overstaanders) staan, bij hakhoutbeheer wordt een hele strook gekapt. Een deel van de bomen en struiken wordt ter plekke verbrand, op die verrijkte plaats heeft de grote brandnetel het heel erg naar zijn zin. Diverse vlinders genieten van deze dag we noteren klein geaderd witje, dagpauwoog, oranjetipje en het boomblauwtje, de laatst

genoemde noemt Jan liever zilverblauwtje. Sophie tippelt rustig en blij met ons mee, geen gezeur om gedragen te worden. Tegen een weidepaaltje heeft een springspin een prooi bemachtigd. Op een open vlakte tegen de glooiing zien we de eerste orchideeën, het zijn de bruine- of purperorchissen en grote keverorchissen. Een probleem is het snel dichtgroeien van die open vlaktes door de bosrank. In een wei staan soldaatjes te pronken. Via een "schreeuwerig" draaihekje komen we weer bij een poel, hier vliegen de azuur- en vuurwaterjuffer en de platbuik. In een wei staan hoogstamfruitbomen, één tak van een fruitboom is afgestorven, de daarin groeiende maretak heeft daardoor het loodje gelegd. We zien het Mergellandschaap, het is een hoornloos landras schaap met lange staart, kop en poten

zijn gevlekt. Ze doen het goed op kalkgraslanden, ze leven van een relatief sober rantsoen. Achter twee prachtige lindebomen staat een oude waterput, het is een schaapsput uit ongeveer 1550. Een helling van een wei, globaal achter de werkschuur van SBB, is lichtpaars gekleurd door de vele soldaatjes. Eén plataan, geëscorteerd aan elke zijde door één rode beuk, markeert de plek van een wegkruis met daarop de tekst "Gank mer wiejer en maak andere bliejer". Andere leuke teksten die bij me opkomen zijn; in Maasniel "Weam uch meer leefhaet es ich, höbt dem gerös meer leef es mich", of te Roermond "Ich bön de Keuning van dit landj, al waat geer zeet kump van Mien handj", of in Schin op Geul "In de sjiem van 't kruus leep nog nemes verlore". We wandelen langs een uit mergelblokken opgetrokken woonhuis, een voormalige boswachterwoning, met een gevelsteen met daarop het jaartal 1841 en on-leesbare initialen. We wandelen de orchideeëntuin in die in 1958 werd aangelegd. Door middel van smalle paadjes krijgen we de mogelijkheid om onder meer diverse orchideeën van dichtbij te kunnen bewonderen c.q. te

fotograferen. De muggenorchis domineert hier, andere orchideeën; bosorchis, hondskruid, bergnachtorchis, groene nacht-orchis, aapjesorchis, poppen-orchis. Verder harige ratelaar, groot streepzaad, ruige weegbree, cypreswolfsmelk, kleine pimperl, bergdravik, trilgras (bevertjes), bladeren met zaadknop van de herfsttijloos, witte en blauwe vleugeltjesbloem, ruige leeuwentand, slanke sleutelbloem, heelkruid, springzaadveldkers, ruige scheefkelk, geelhartje, de zeldzame viltzegge, salomonszegel (zeugenkruid), boskortsteel, eenbloemig parelgras, éénbes, kluwenklokje, morgenster, beemdooievaarsbek en het Christoffelkruid. Op een dode boomstam wordt een levendbarende hagedis gespot. Jan kijkt met zijn kijkertje en zegt tot veler verbazing "vier eitjes aan iedere kant, dus acht eitjes". Jan ziet en telt de kleine rondingen in het fraaie hagedissenlichaam. Tegen een houten paaltje zit het klein vliegend hert. Op het informatiebord staan diverse afbeeldingen van orchideeën en de mededeling "Na tekening gastenboek is de toegang gratis". Diverse personen kopen nog het Orchideeënboekje van het

Gerendal ad € 4,00. Beide heren van SBB worden door Jan bedankt. Op eigen houtje wordt teruggelopen naar de parkeerplaats. Sophie heeft nog genoeg energie, wat hebben we van haar interesse, gedragingen en opmerkingen genoten, een pientere meid. De bewolking neemt wat toe, een fazanthaan kraait nog steeds, jonge

spreeuwen hebben nog steeds honger en de spotvogel krijgt er niet genoeg van. Om 17.00 uur zijn we op de parkeerplaats, een fantastische wandeling/excursie ligt weer achter ons.

ELTZTAL EN DORREBACHTAL AAN DE MOEZEL

door Tom Storcken

Eind maart-begin april 2009 zijn Thea en ik een paar dagen naar de Moezel gegaan. Het waren de eerste droge en warmere dagen na een lange regenachtige periode. We hebben de auto neergezet bij Moselkern en zijn vandaar uit op de bonnefooi aan lopen met alleen het hoognodige aan bagage in onze rugzak. Ons eerste doel was het Eltztal. Via een mooi bospad dat langzaam omhoog gaat lopen we

door een gemengd bos waar de zon nog lekker doorheen kan schijnen. Op de grond zien we hier grote stukken begroeid met Bosanemonen en ook veel

Speenkruid. Een schitterend gezicht: grote stukken bos bedekt met witte en daar doorheen gele bloemen. De Bosanemoon hoort bij de Ranonkelfamilie en is een in grote groepen groeiende voorjaarsbloeiër. Dicht onder het bodemoppervlak heeft de plant een kruipende wortelstok. De bloemen van de Bosanemoon zijn mooi open en richten hun kopje naar de zon. Tegen het einde van de bloei, over een paar weken, schemert een paarse tint door. De plant sterft in de voorzomer bovengronds af. We horen hier regelmatig de Lijster en de Koolmees. Ook af en toe een Winterkoninkje en de Groenling. De

bomen hebben al een beetje een groenige schijn van de knoppen die nog moeten uitlopen. Af en toe zien we hier ook wilde Sleutelbloemen, een kruidachtige plant, die al beginnen te bloeien. Een mooi gezicht. Omdat we zo vroeg in het jaar zijn lopen we hier alleen. In de zomer moet het hier een stuk drukker zijn omdat een stuk verder in het dal de Burg Eltz ligt. Een prachtig kasteel midden in de bossen op een heuvel. Het is nog in privebezit, maar voor een deel ingericht als museum dat vanaf ca half april te bezichtigen is. Wij lopen in een grote boog verder en genieten van dit mooie uitzicht, waarbij we van alle kanten begeleid worden door vooral de Koolmees en de Tjif Tjaf.

We komen langs het Forsthaus Rothenhof dat er een beetje verlaten bijligt. Het is omringd door veel weilanden. Hier horen we ook de Veldleeuwerik en we zien een Buizerd hoog in de lucht rondcirkelen. Langzaam gaan we richting Moezel-Pommern voor onze eerste overnachting. Vlak langs de Moezel zit in het struikgewas een Roodborstje te zingen in het voorjaarszonnetje. We hebben in ieder geval al kunnen genieten van veel mooie

bloemen en heel veel vogelzang. De tweede dag vertrekken we even voor 9 uur om op tijd in het Dorteachtal te zijn. Dit natuurreservaat, een zijdal langs de Moezel, ligt voor het plaatsje Klotten als je richting Cochem gaat. Als je de ingang van het dal niet weet, ga je er zo maar aan voorbij. Volgens de ingewijden is het de warmste en regenarmste vallei van Duitsland. Naast de weg vlak voor Klotten richting Cochem staat een bordje met Dorteachtal. We moeten een tunneltje onder het spoor door en dan gaat het ook meteen omhoog. Een Zwartkop begroet ons met zijn zang.

Het gebied is een alpiene achtig Moezelzijdal van bijzondere schoonheid. Door zijn rotsachtig gebied in de direct zonrichting ontstaat vooral in het benedenste deel een bijzonder warm en droog mini-klimaat dat zeldzame planten en dieren overlevingsmogelijkheden biedt.

Sinds 1930 is het als natuurbeschermingsgebied aangevozen. Sinds de laatste ijstijd komen in dit dal opmerkelijke dieren en planten voor.

Zo komen er planten uit diverse klimatologische gebieden voor: uit het gebied van de Zwarte Zee,

de Middellandse Zee, Atlantische Oceaan en de Alpen.

Wat wij op dit moment zien als we over een smal pad langzaam naar boven lopen zijn o.a. weer veel Bosanemoon die hier rijkelijk bloeit, Speenkruid, de eerste bladeren van Aronskelken. Het blad van de Aronskelk is enkelvoudig en langs de stengel verspreid en pijlvormig. De bloem kunnen we nog niet ontdekken. We worden begeleid door het gemurmel van het beekje dat zich langs stenen en andere opstakels wurmt. Hier groeit en bloeit ook een soort kleine Akelei. Blad (drietallig) en bloem lijken sprekend op de Akelei zoals wij die kennen, alleen de stengel waar de bloemen opzitten zijn veel lager en de bloemen zijn kleiner. Volgens de plantengids zou Akelei pas vanaf mei bloeien. Ze groeien in groepjes van 10 -20 plantjes bij elkaar en zijn overal in de buurt te zien. Akelei behoort ook tot de Ranonkelfamilie. Ik vermoed dat ze zich in de loop van de tijd hebben aangepast. Waarschijnlijk geen tijd om lange bloemstelen te maken: zolang er nog geen of bijna geen blad aan de bomen zit moeten ze zich snel ontwikkelen en bloeien. Over een paar weken zal het hier een heel

stuk donkerder zijn door het dichte bladerdek.

Dan moet hier nog een plant groeien afkomstig van de Zwarte Zee: ze noemen hem hier Diptam.

Deze werd in de Middeleeuwen gebruikt als geneesmiddel en daarom ook in kruidentuinen aangeplant. Deze plant werd ook wel "Brennenden Busch" genoemd o.a. wegens de geur en de eterische olie die gewonnen werd. Maar ik ken de plant niet en ik kon er geen afbeelding van vinden dus ik weet ook niet of ik hem heb gezien.

Regelmatig horen we een Winterkoning en zien en horen de Zwartkop.

Af en toe, terwijl we langs het beekje lopen moeten we over een omgevallen boomstam stappen/klauteren.

Dit is allemaal nog niet opgeruimd of wordt misschien ook wel niet opgeruimd. We hebben diverse Putters gezien en de

Lijster horen we regelmatig. We kunnen de Putter die van de Vinkenfamilie is gemakkelijk herkennen aan zijn rood gezichtje en zwart met witte kop. Zijn snavel is spitsler dan van de Groenling. Net als de Groenling heeft ook de Putter geel in de vleugel. We zien en horen de Roodborst: hij zit boven in een boomtopje en de zon schijnt op zijn borstje: we blijven weer staan en genieten van de prachtige kleur en zijn mooie zang. Hij blijft rustig zitten fluiten en laat zich niet weggagen. De Roodborst hoort bij de Lijsterfamilie en komt voor in bossen, open terrein met struiken maar ook in tuinen. Zijn voedsel bestaat o.a. uit insecten en wormen.

Van begin dal tot aan de waterval zou in 20 minuten lopen moeten kunnen, maar dat halen we bij lange na niet: te veel te zien en te horen.

Hier zouden ook Salomonszegel en Orchideeen moeten groeien maar voor deze en ook nog andere planten die hier zouden groeien zijn we natuurlijk aan de vroege kant.

Wat we wel veel zien is een plantje dat bij ons ook groeit in vochtige en beschutte omgeving: de blaadjes zijn een beetje ge-

karteld. De bloemen welke zelf maar klein zijn, zijn omringd met gelige schutbladen die eigenlijk meer opvallen. Ik tel acht meeldraden. De naam van het plantje hoor ik enkele dagen later als we met de Vogelcursus in het dal van de Swalm zijn: Goudveil van de Steenbreekfamilie. Het is een overblijvende plant met driekantige stengel en lang gesteelde bladen. De plant houdt van vochtige, beschaduwde plaatsen vandaar dat het Swalmgebied ook een uitstekend groeigebied is.

Voor IJsvogel en Waterspreeuw zou dit ook een goed leefgebied zijn, maar beiden hebben we niet gezien.

Als we boven bij de waterval zijn genieten we nog even van het klaterende water, de planten, bloemen en vogels die alle moeite doen zich van hun beste beste kant te laten zien en horen. En dat lukt hun best met een lekker voorjaarszonnetje erbij. We gaan weer langs hetzelfde pad en beekje terug naar beneden en moeten af en toe oppassen omdat het hier en daar nog vochtig en glad is.

Bij de ingang van het dal is een man bezig met het opnieuw beschilderen van de richting-

bordjes en is een andere man een informatiebord aan het plaatsen. Ze hebben niet veel zin om te praten dus gaan wij verder met onze wandeling.

